

Yhteiskuntatieteiden kurjuus: esimerkkinä kaksi laudaturväitöskirjaa

J. P. ROOS

Olen tullut yliopistoon 1960-luvulla opiskelemaan yhteiskuntatieteitä, keskelle kiinnostavaa käsitteellistä mullistusta, ns. kielellistä käännettä. En enää muista, kun ensimmäistä kertaa jouduin tekemisiin tämän ilmiön kanssa. Uskoakseni kyse oli erilaisista, eri lähteistä tulevista pikku palasista: Marxin Feuerbach-teesit, Social construction of reality, postmodernismin nousu, ranskalaisen filosofian Heidegger-innostus jne. Perinteinen ”positivistinen” yhteiskuntatiede, jossa kyse oli yhteiskuntaa koskevan todellisuuden selvittämisestä, syy- ja seuraussuhteiden etsimisestä ja kunnianhimoisimmillaan yleisten lainalaisuuksien paljastamisesta, joutui vähitellen epäsuosioon. Tilalle tulivat kaikenlaiset, aluksi sinänsä järkevät huomiot kvantitatiivisen analyysin ongelmista, tutkimuksen mahdollisesta vaikutuksesta tutkimuskohteisiin sekä tulkintojen ja merkitysten tärkeydestä. Sen jälkeen alkoi kuitenkin sosiaalisen konstruktionismin valtakausi, joka pahimmillaan merkitsi sitä, että kuviteltiin yhteiskunnallisten ilmiöiden konstruoituvan sitä mukaa, kuin niistä puhuttiin ja kirjoitettiin.

Näinhän ei tietenkään ollut, ja tällä hetkellä tilanne on jo selvästi muuttunut. Toki vielä varsinkin ns. teoreetikot (sekä suuret että aikalaiskeskustelua harrastavat...) ovat lähes kaikki eriasteisia konstruktionisteja ja tällä hetkellä ehkä ennen kaikkea foucault’laisia, siis sellaisia, jotka aidosti uskovat diskurssien muodostavan todellisuutta. Tähän liittyy usein pyrkimys välttää ja kieltää erilaiset sosiaalisia ilmiöitä koskeva tosiasiaväittä-

mät, joiden ajatellaan olevan leimaavia tai loukkaavia (ne ovat ”väärää” diskursseja, konstruoivat väärää identiteettiä). Esimerkiksi lihavuuden haittoista ei saa kirjoittaa kielteisesti, nuoruudesta ei saa kirjoittaa liian myönteisesti, koska se loukkaa vanhoja, kauneutta ei saa ylistää, koska se loukkaa rumia jne.

Se, että lihavuudesta oikeasti on erilaisia haitallisia seurauksia eikä se ole ihmisen kannalta terveellinen tai tavoitteellinen olotila, ei ole tässä merkityksellinen asia. Ongelmana on pikemminkin se, että lihavuus on muutettavissa myönteiseksi ilmiöksi, josta ei juuri ole haittaa ihmiselle, jos hän ajattelee positiivisesti. Lihavat voivat olla kauniita ja terveitä ja elää pitkään. Mikä tietyissä rajoissa saattaa olla tottakin (lievästi lihava ihminen voi olla monien silmissä kaunis, olla terve ja vieläpä elää pitkään, mutta tosilihavat eivät voi). Ja ne, jotka rakastavat saivartelua, tarttuvat tähän: ei ole mahdollista tehdä absoluuttista eroa niihin, jotka ovat kohtuullisen lihavia, ja niihin, jotka ovat liian lihavia. Ja silloin pitää nostaa kädet pysty: emme voi tehdä mitään!

Toinen paha harhakäsitys, joka kytkeytyy postmoderniin teoreettis-filosofiseen ajatteluun, on se, että kaikki empiirinen tutkimus nojaa johonkin, joko julkilausuttuun tai implisiittiseen teoriaan. Teoria ”määrää”, millaisia tuloksia empirian on mahdollista tuottaa, vaikka se ehkä ei määräisikään itse tuloksia. Teoria määrää, mitä asiat ovat ongelmia ja mitkä eivät. Kaikkein pisimmälle menevät uskovat, että myös tulokset seuraavat

suoraan teoriasta¹. Käytäntö ei suinkaan osoita tätä. Siksi sosiologiassa on erikseen teoriakeskustelu, jolla ei juuri ole relevanssia käytännön kysymyksiin, ja erikseen relevantti empiirinen tutkimus, jossa teoriolla on lähes olematon vaikutus.

Teorioissa on sitten erilaisia asteita. Niin sanottu ”aikalaisdiagnoosi” saattaa vaikuttaa jotenkin tutkimuksen aiheisiin, mutta useimmiten se ei vaikuta sosiologisen perustutkimuksen tuottamaan tietoon. Käsitteet, jotka kuvaavat todellisia ilmiöitä, eivät ole mitenkään vahvasti teoriämääräytyneitä, vaan enemmänkin siitä riippumattomia, esimerkiksi eliniän odote, hedelmällisyysluku, sosioekonominen asema (on erilaisia tapoja määritellä, mutta ne eroavat toisistaan melko vähän), sukupuoli, elämänvaihe ym. Edelleenkin on niin, että teoriaa tarvitaan silloin, kun joudumme tekemisiin aivan yllättävän tuloksen kanssa, jolle täytyisi löytää kelvollinen selitys – ja nimi. Eli hyvä teoria käsitteellistää sellaista, joka on olemassa, ei suinkaan luo käsitteitä tyhjästä. Toisin sanoen tilanteessa, jossa empiirisen havainnon syy- ja seuraussuhteet ovat epäselviä.

---

1 Järkevätkin tutkijat ovat sortuneet kuvitelmaan teorian ylivermaisesta merkityksestä. Suuresti arvostamani Heikki Ylikangas on saanut kokea kovia, kun hän on asiantuntemuksensa perusteella tehnyt arvioita, jotka poikkeavat selvästi pelkkiin asiakirjoihin perustuvista laskelmista. Ylikangas argumentoi oman näkemyksensä puolesta tulkinta-argumentilla ja monien totuuksien mahdollisuudella historiassa (Ylikangas 2010). Hän toisaalta toteaa Renvalliin nojautuen että ”todellisuus ei ole ristiriitainen, sen tuottamat lähteet ovat”. Ylikankaan ongelma on kuitenkin selkeästi toinen: perääntymisvaiheen sotasurmista ei ole mahdollista tuottaa eri totuuksia. Vain yksi ainoa numero on periaatteessa oikea (ja tätä numeroa emme koskaan saa varmasti tietää). Kyse on todellisen määrän mahdollisimman tarkasta arvioinnista kaiken sen tiedon perusteella, mitä meillä on. On täysin varmaa, että arkistot eivät tässä anna lähellekään oikeaa tietoa, eli Ylikangas lienee oikeammissa kuin vastustajansa, jotka vetoavat pelkästään arkistolaskelmiin. Silti kyse ei ole vapaasta tulkinnasta, vaan tutkijan aineistolähtöisestä asiantuntemuksesta. Ylikangas mainitsee toisena esimerkkinä Karijoen Susiluolan, josta on tutkijoiden keskuudessa kaksi täysin vastakkaista näkemystä. Ulkopuolisen on mahdollinen päätellä nykytiedon perusteella, kumpi on oikeassa. Mutta molemmat vaihtoehdot eivät voi olla tosia samanaikaisesti. Eikä kyse ole tulkinnasta siten, kun asia ratkeaa (siis rortylaisittain kun tutkijayhteisön enemmistö tulee vakuutetuksi), vaan tutkimuksen läpimurrosta, joka ratkaisee kysymyksen. Ylikankaan väite: ”tutkijan tulkinta ratkaisee. Kivet eivät sitä itse kerro” edustaa postmodernia yhteiskuntanäkemystä, jota Ylikangas ei taastusti kannata. Tutkijan tulkinta ei tietenkään ratkaise, vaan kivet lopulta kertovat totuuden, kun niitä tutkitaan (siis ei tulkita!) tarpeeksi hyvin. Enintään voisi siis sanoa, että tutkimusmenetelmä ratkaisee. Esimerkiksi jos kivistä löytyy vaikkapa dna:ta.

Toki on eri tason ilmiöitä, joista joidenkin todellisuus on enemmän tulkinnanvaraista, mutta uskoakseni suurimmassa osassa teorioista on kyse siitä, että käsite jää henkiin, jos sille löytyy todellisuus pohjaa. Kaikista kirjoista ei tule klassikkoja. Tuore keskustelu tasa-arvoisuuden hyvinvointi- ja tehokkuusvaikutuksista on tällainen. Vallitseva talousteoria lähtee siitä olettamuksesta, että eriarvoisuus lisää tehokkuutta. Empiirinen tutkimus kertoo päinvastaista. Jyrkkä eriarvoisuus on kallista ja vähentää monella tapaa yhteiskunnan toimivuutta. Kaikki syy-seuraus-suhteet eivät ole vielä selvillä, mutta monet ovat. Yhteiskunta tarvitsee yhteisyyttä toimiakseen. Yhteisyys tarvitsee tasa-arvoa. Tasa-arvo kuuluu ihmisen sosiaaliseen luontoon. Toisin sanoen, teoriaa tarvitaan myös silloin, kun halutaan antaa empiiriselle ilmiölle havainnollinen nimi ja selitys.

Colin McGinn (2010) kirjoittaa arvostelussaan John Searlen kirjasta *”Making the social world”*, että on selvää, että tiettyjä asioita ei voi olla olemassa ilman niitä koskevia käsitteitä, esimerkiksi avioliittoa. Sen sijaan useimmissa tapauksissa on niin, että käsite ei riitä, vaan tarvitaan yhteys käsitteen ja reaali maailman ilmiön välillä. Nähdäkseni myös avioliitto on mitä suurimmassa määrin tällainen käsite. Siten kuin vaikkapa Westermarck ymmärsi avioliiton, niin se oli ollut olemassa kauan ennen käsitettä (ja ennen ihmistä): parisuhteena, jonka tehtävä oli lapsen saattaminen aikuiseksi. On selvää, että avioliitto juridisena tai kirkollisena sopimuksena on konstruktio, jonka olemassaolo edellyttää käsitettä ja sen määrittelyä, mutta jo ”avioliiton omainen suhde” ei tällaista edellytä, joskin sen määrittelyssä käytetään hyväksi tietoa avioliiton ominaisuuksista (kaksi ihmistä asuu yhdessä ja harjoittaa sukupuolista kanssakäymistä keskenään). ”Ihmisoikeudet” ovat lähempänä puhdasta konstruktioita, mutta niidenkin perustana on tiettyjen, historiallisesti muodostuneiden ihmisten välisten suhteiden tunnustaminen ja jälkikäteinen määrittely. Ei ole yhtään ihmisoikeutta, joka olisi oikeasti vain keksitty. Kansallisuus ei sekään ole mikään puhdas konstruktio, niin kuin vaikkapa Afrikan maiden suunnattomat vaikeudet luoda kansallismaita heterogeenisistä heimoyhteisöistä osoittavat (tähän teemaan palaan tuonnempana). Toisin sanoen, puhtaat käsitteelliset konstruktiot ovat hyvin harvinaisia, lähinnä erilaisia sosiaalisia innovaatioita, joissa oikeasti on keksitty

uusi tapa harjoittaa sosiaalista kanssakäymistä ja antaa sille nimi. Jonkun Bruno Latourin teorit ovat siitä hauskoja, että hän oikeasti yrittää luoda uusia tapoja määritellä vaikkapa sosiaalinen, mutta törmää jatkuvasti siihen, että hänen määritelmänsä eivät toimi eikä niitä voi käyttää. Paitisi että jotkin sosiologit voivat käyttää niitä uransa edistämiseen.

Jokin aika sitten ilmestyi hauska pieni teos nimeltä *"On bullshit"* (Frankfurt 2005). Sen idea oli, että todellisuutta koskevien tosien ja väärin väittämien välillä on kolmas kategoria, väittämät, joilla ei ole totuusarvoa, joiden esittäjä ei ole kiinnostunut siitä, onko hänen väitteensä totta vai ei. Tietysti tämä on yksinkertaistus, mutta sellaisena erittäin hyödyllinen. Juuri yhteiskuntatieteissä väitetään mielellään, että "totuuksia" on aina lukuisia ja että oikeaa totuutta ei koskaan löydy, joten ainoa vaihtoehto onkin tyhjä puhe, joka vakuuttaa. "Paskapuhe" on äärimmäistä, sillä sen ei ajatella edes olevan vakuuttavaa, paitisi mahtipontisena ja hämäävänä. Yhteiskuntatieteissä sen menestys perustuu yksinkertaiseen tosiasiaan, että tutkimus edellyttää kollegojen hyväksyntää ja kollegat saattavat vakuuttua tyhjästä puheesta, jos se on tarpeeksi epäselvää ja täynnä epämääräisiä viittauksia. Tämä on valitettavaa, mutta inhimillistä, siis biologisten taipumustemme mukaista.

Kielellisen tai tekstuaalisen käänteen huippuvaihe oli joskus 1990-luvulla. Erilaiset käsiteindikaattorien esiintymisfrekvenssit antavat tästä hyvän kuvan. Postmodernismi on jo pitkään ollut selvässä laskussa. Mutta sen jäänteinä meillä on kuitenkin yksittäisiä tutkijoita ja yksittäisiä tutkimussuuntauksia, jotka ovat sijoittaneet liian paljon postmodernismiin, että voisivat luopua siitä. Ehkä tällä hetkellä tunnetuin elävä paleopostmodernisti on edellä mainittu Bruno Latour, joka edelleen kerää jonkin verran huomiota, varsinkin sellaisissa periferisissä ja hieman jälkeen jääneissä maissa, kuten Suomi. Toinen ranskalais-teoreetikko, jonka merkitys on yhä edelleen huomattava, on Michel Foucault. Foucault'ta pidetään yhä jossain määrin suorastaan mainstream-teoreetikkona, joka Ranskassa on varsin pitkälle kanonisoitu aivan virallisiin opetusohjelmiin asti. Sitten tulevat erilaiset fringe-teoreetikot, joiden merkitys on pienempi, mutta joilla on pieni, uskollinen kannattajakunta: Agamben, Bhabha, Dean, Deleuze, Derrida, Franklin, Fuller, Haraway, Nancy, Rabinow, Rose, Strathern, Viri-

lio (olen ottanut tämän listan tuonnempana käsiteltävien väitöskirjojen lähdeluettelosuosikeista, Ranska on valitettavan hallitsevassa asemassa huuhaan tuottajana, mikä luultavasti jotenkin liittyy sen yliopistojärjestelmän kelvottomuuteen). Ja lopuksi meillä on melkoisen pitkä häntä erilaisia epigoneja, oppilaita ja oppilaiden oppilaita, jotka tuottavat pahasti vanhentuneen teorian pohjalta onnettomia opinnäytteitä, joita heidän opettajansa kiirehtivät hyväksymään ja palkitsemaan.

Pääsääntöisesti valtavirran yhteiskuntatiede tuottaa tälläkin hetkellä aivan kiinnostavaa ja hyödyllistä tietoa ja jopa antaa tietoa syysuhteista. Kvantitatiivinen yhteiskuntatiede on edistynyt ja kehittynyt ja uusimmat monimuuttujamenetelmät ovat varsin hyviä juuri erilaisten vaikutussuhteiden selvittämisessä. Sama koskee uudempaa kvalitatiivista tutkimusta, joka nojaa reaalsiin ja kiinnostaviin tuloksiin. Yhteiskuntatieteen pääongelmana on – niin kuin on ollut jo pitkään – (sosio)biologian pelko². Se on vaikuttanut moneen aivan järkeväänkin tutkijaan kohtuuttomasti. Kysymyksen on yksinkertaisimmillaan siitä, että jos tutkimuskohteena on inhimillinen sosiaalinen toiminta sen eri muodoissa, vaikkapa talouden tai kulttuurin puitteissa, niin olisi tärkeää tietää, miten merkittävää osaa biologia (tai ihmisen enemmän tai vähemmän pysyvät psykologiset ominaisuudet) tässä oikein esittävät.

On ilmeistä, että vaikkapa ihmisten taloudellisessa toiminnassa ja markkinoiden liikkeissä samoin kuin uskomusten synnyssä ja leviämisessä keskeisillä biologisilla lainalaisuuksilla on suuri merkitys. Taloustieteessä tämä on tunnustettu, mutta sosiologia on pahasti jälkijunassa. Sama koskee parinvalintaa ja perheen muodostusta, joissa erilainen kulttuurinen vaihtelu ja muu-

2 Miksi geeni on yhteiskuntatieteilijälle niin pelottava ja mystinen asia? Tässä joitakin vastauksia:

1. Durkheimin kuuluisa periaate, että sosiologiassa ei pidä etsiä selityksiä sosiologian ulkopuolelta: tässä Durkheim erityisesti tarkoitti psyykkisiä ominaisuuksia.
2. Koska geeni edustaa yhteiskuntatieteilijälle absoluuttista determinismia: geeni "määrää" ja silloin koko yhteiskuntatieteen idea on uhattuna (sen sijaan, että otettaisiin geenin mukaan selittäjinä).
3. Koska geeni edustaa myös pelättyä reduktionismia tai ainakin oman tieteen merkityksen vähentymistä: yhteiskuntatiede uhkaa redusoitua psykologiaan ja biologiaan (tosiasiaa ongelmana alkaa olla se, että yhteiskuntatiede menettää relevanssiaan esim. perhetutkimuksessa, kun sosiologit torjuvat jo käytännössä varmistetut kausaalisyhteydet, vrt. esim. Harris 2006).

tos ovat yleensä saaneet liioitellun merkityksen. Sitä mukaa, kun esimerkiksi yhteistyö, auttaminen, moraali, ovat osoittautuneet vahvasti ihmisloukuttaviksi, vakioisesti periytyviksi ominaisuuksiksi, niin erilaiset yhteiskuntatieteelliset spekuloinnit rajattomasti muuntuvista perhesuhteista tai moraalikäsitteistä joutuvat auttamatta romukoppaan. Esimerkiksi terveyserojen tutkimus ei voi edetä kovinkaan paljoa, ellei siinä oteta huomioon ihmisen biologiaa. Tällaiseen suuntaan on olemassa erittäin vahvaa kehitystä, joka näkyy jo hyvin vaikkapa psykologian tai väestötieteen piirissä.

Tässä kirjoituksessa haluan havainnollistaa kahden tuoreen opinnäytteen avulla niitä ikäviä seurauksia, mitä kielellisellä käänteellä ja postmodernismilla on suomalaisessa yhteiskuntatutkimuksessa. Normaalisti ei tietenkään pitäisi ottaa opinnäytteitä, vaan varsinaisia tutkimuksia poleemisen keskustelun esimerkeiksi, varsinkin kun tämän kirjoittaja on varttunut tutkija ja kohteina ovat nuoret tutkijanuraa aloittavat henkilöt. Nämä opinnäytteet ovat kuitenkin siitä poikkeuksellisia, että kumpikin on hyväksytty korkeimmalla mahdollisella arvosanalla, laudaturilla. Väitöskirjatutkimusten arvostelukriteerien mukaan laudatur-arvosanalta edellytetään, että se on *”kaikkien keskeisten arviointikriteerien valossa tavoitteiltaan erityisen kunnianhimoinen ja toteutukseltaan erityisen ansiokas työ”*. Ne ovat siis arvioijensa ja viime kädessä Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan mielestä kaikin tavoin merkittävää huipputason tutkimusta. Kritiikkini ei siis niinkään kohdistu näihin kahteen nuoreen tutkijaan (vaikka he tietenkin kokevat asian näin), vaan niihin, joiden ansiosta heidän työnsä ovat muotoutuneet sellaisiksi kuin ovat ja saaneet poikkeuksellisen korkean arvostuksen.

On siis mielenkiintoista nähdä, mistä on kyse. Lienee syytä myös todeta, että tiedekuntaneuvoston jäsenenä esitin kummallekin alemmaa arvosanaa, mutta muut tiedekuntaneuvoston jäsenet eivät katsoneet voivansa puuttua yksimielisen arvosanalautakunnan (vastaväittäjä, tarkastajat, oppiaineen edustajat) esitykseen. Tai niin kuin eräs neuvoston jäsen sanoi minulle: ”se on oppiaineen häpeä”. Todettakoon, että näiden laudaturien jälkeen tiedekunta on vuonna 2010 ehtinyt hyväksyä jo kaksi muuta väitöskirjaa laudatur-arvosanalla, eli se on todellakin madaltanut laudaturkynnystä dramaattisesti.

Meskus ja vaarallinen tieto

Mianna Meskusen tarkoitus oli väitöskirjassaan alun perin analysoida abortti- ja sterilisaatiohakemuksia, mutta hän päätyikin tutkimaan sikiöseulontoja ja niihin liittyvää keskustelua sekä yksilöllisiä päätöksiä. Meskus kertoo nojaavansa ensisijaisesti Foucault'hon ja Latouriin, joiden näkemykset ovat herättäneet paljon keskustelua. Hän ei kuitenkaan aio (eikä ota) ottaa huomioon tätä kritiikkiä. Hän vain lähtee siitä, että kummankin käyttö on täysin oikeutettua.

Kuitenkin väitöskirjasta käy monessa vaiheessa ilmi, että näin ei ole. Näkökulma aiheuttaa vakavia vääristymiä, sulkee pois tärkeitä kysymyksenasetteluja ja on erityisesti empiirisesti ongelmallinen. Yksi ongelma on tietenkin se, että Foucault'n hallinnan käsite ei ole empiirisesti koeltavissa. Kukaan ei voi ”osoittaa”, että hallintaa on olemassa, ”kun politiikka on hajaantunut yksilöllisten ihmisten päätöksiin”. Kyse on vain tällä hetkellä yleisestä hyväksytystä käsityksestä, että ”hallinnasta” voidaan puhua (siis vähän samoin kuin vaikkapa ryhmän tietoisuudesta). Periaatteessa hallintaa voisi toki yrittää tutkia epäsuorasti, tarkastelemalla toisaalta väitettyjä ”hallintatoimintoja” (kuten tilastojen keruuta tai geeniseulontaa) sekä esittämällä oletuksia siitä, miten ”hallinta” vaikuttaa ihmisten toimintaan.

Tästä ei kuitenkaan Meskusen väitöskirjassa ole kysymys. Hallinta on aksiomaattinen suhde. Kaikki, mitä ihmiset tekevät, on vastausta hallintaan. Jotta tulokset olisivat kiinnostavia, pitäisi pystyä erottamaan edes jossain määrin hallinnan vaikutukset muista tekijöistä. Tai tilanteet, joissa olemme kokonaan tai osittain hallittuja. Olisi äärimmäisen kiinnostavaa, jos voisimme empiirisesti tutkia sitä, missä määrin ihmisiä todella voi ohjata tai saada itse tekemään sitä, mitä heiltä odotamme tai toivomme (esimerkiksi käyttäytymään terveellisesti, olemaan käyttämättä alkoholia tai tupakkaa ja liikkumaan enemmän). Foucault'lainen näkökulma ei lisää tätä tietoa, vaan vain kritisoi tällaista tiedonintressiä hallinnan lisääntymisenä.

Mitä se tarjoaa tilalle? Jonkinlaista epämääräistä lisääntyvän tiedon seurauksilla pelottelua. Meskus asettaa vastakkain ”täydellisen varmuuden” ja geenitiedon sisältämän epävarmuuden. Jos geenitieto olisi täydellistä (siis testit kertoisivat varmasti, onko lapsi terve tai ei), kaikki olisi

hyvin, mutta kun se ei ole, niin tieto on pahasta. Esimerkiksi äidit joutuvat miettimään aborttia epävarmoina siitä, onko lapsi todella vakavasti vammainen vai ei. Se, mitä Meskus ei missään pohdi, on täydellisen tietämättömyyden ja geenitestauksen välinen suhde. Tilanteessa, jossa ihmiset tekevät lapsia tietämättöminä siitä, onko syntynyt lapsi terve vai ei (tai ylipäänsä, millaisia ominaisuuksia sillä saattaa olla), on ilmeisesti hänestä parempi tilanne kuin tarkempi, mutta silti epävarma tieto. Nainen voi tehdä päätöksen abortista sillä perusteella, että lapsi ei nyt sovi hänen elämäntilanteeseensa välittämättä lainkaan siitä, onko lapsi terve vai ei. Mutta Meskusen mukaan hän ei halua tehdä ratkaisua abortista sillä perusteella, että lapsi todennäköisesti saattaisi olla vaikeasti kehitysvammainen. Meskus siteeraa hyväksyvästi Vappu Taipaletta, joka oli huolissaan siitä, että vanhemmat asettavat lapsilleen uudenlaisia ”laatuvaatimuksia” ikään kuin kuluttajina: jos lapsessa on vika, niin se on prosessin syytä.

Meskus ei myöskään ota huomioon sitä tosiasiaa, että ennen lääketieteen edistysaskelia imeväiskuolleisuuden alentamisessa useimmat ns. epäkelvot lapset kuolivat jo ennen synnytystä tai pian sen jälkeen. Vammaisten lasten määrän kasvu yhteiskunnassa on siis melko tuore ilmiö, jota on lisännyt viime aikoina erityinen vammaisuuden hyväksyminen. Toisaalta nykylääketiede tekee mahdolliseksi monien vammojen korjaamisen. Paras esimerkki on kuurous: nykyään kuuroina syntyville lapsille annetaan implantti, joka tekee heistä kuulevia. Kuurot kuitenkin vastustavat tätä voimakkaasti, ja on vanhempia, jotka kieltävät implantin asettamisen. He siis valitsevat mieluummin kuulovammaisen lapsen. Vähän samasta on kyse Meskusenkin pohdinnoissa: vanhemmat ikään kuin ”haluavat” Downin syndrooma -lapsia tai ainakaan tällaisten lasten syntymistä ei saisi yrittää mitenkään rajoittaa. Down-lapsen saaminen on vanhempien yksilöllinen oikeus, johon yhteiskunta ei saisi puuttua.

Meskus kertoo kirjansa alkupuolella joutu-neensa omaa lastaan odottaessaan tilanteeseen, jossa hän miehensä kanssa mietti, suostuisivatko he lapsivesitutkimuksiin. Hän ei kerro ratkaisuaan, mikä on toki hänen yksilöllinen päätöksensä, mutta se olisi kuitenkin tutkijaposition kannalta tärkeä tieto. Kirjassaan Meskus asettaa nämä tutkimukset äärimmäisen kriittiseen valoon. Meskus lopettaa kirjansa esimerkkeihin siitä, miten yksilöt keskustelevat testeistä ja niiden merkityksestä

ja kokevat tulleen painostetuiksi, vaikka päätöksen pitäisi olla puhdas yksilön päätös. Tässäkään hän ei ota huomioon sitä tosiasiaa, että vammainen lapsi EI ole yksinomaan yksilön päätös. Siinä vanhempi päättää lapsensa puolesta, että tämä saa syntyä hyvinkin vakavasti vammaisena, hän päättää myös, että yhteiskunta joutuu ottamaan huomattavan suuren vastuun tämän vammaisen lapsen huolenpidosta ja ehkä viime kädessä lapsi jää kokonaan yhteiskunnan vastuulle.

Hallinnan näkökulma jää toisin sanoen paradoksaalisesti puuttumaan, ja liikutaan yksilötasolla. On siis ”luonnollista”, että asiaan liittyy ainakin mahdollisista seurauksista annettavaa informaatiota. Meskus siteeraa äitiä, jonka mielestä ei ole reilua, että hän joutuu hehkuttamaan elämänsä hienoutta vammaisen lapsen kanssa, kun ”normaalien” lasten suhteen tällaista ei pidä tehdä. Tarkastelu on tyypillistä sellaisessa yhteiskunnassa, jossa vaaditaan, että kaikki poikkeavuudet on hyväksyttävä tasa-arvoisina. Kaikkien lasten tasa-arvoiset mahdollisuudet on tietenkin pyrittävä takaamaan, mutta on sinisilmäistä uskoa, että pääsisimme yhteiskuntaan, jossa vakavasti vammaista lasta pidetään samanlaisena kuin muut, koska normit ovat muuttuneet ja diskursien rakentama ”erilaisuus” kielletty.

Se ajatus, että lääketiede on edistynyt, että nykyään saamme tietoa syntyvän lapsen tilasta, mitä aikaisemmin ei ollut mahdollista saada, että monet haluavat käyttää tätä tietoa hyväksi ja että kyse on tekniikan, asiantuntijuuden ja asiakkaiden eri näkemyksistä ja valinnoista eikä anonyymista ”hallinnasta” Foucault’n mielessä, ei tule kertaakaan teoksessa esille positiivisena mahdollisuutena. Tiedolla ajatellaan olevan aina hallintafunktio, sitä kerätään ja jaetaan ihmisten hallitsemiseksi. Parempi olisi, ettemme tietäisi mistään mitään, tämä on kärjistettynä väitöskirjan perusviesti. ”Perimän lääketieteellisestä hallinnasta on tullut elämän lääketieteellis-teknologista hallintaa” on kirjan ydintulos. Ja tämä kehitys on selvästi pahasta tai ainakin kovin ongelmallista.

On totta, että tiedolla on ongelmallisia seurauksia. Äskettäin kerrottiin, että tutkijat ovat tehneet läpimurron Alzheimerin taudin varhaisdiagnostiikassa. On (ehkä) olemassa testi, jonka perusteella voidaan täydellä varmuudella sanoa, että henkilölle kehittyä Alzheimer. Ongelmana on, ettei ole (vielä) mitään hoitoa. Haluaisinko silti saada tiedon tulevasta Alzheimeristani? Luultavasti en. Tilanne on täysin toinen, jos varhais-

ta Alzheimeria voitaisiin ehkäistä tai pysäyttää. Julkisella vallalla voisi kuitenkin olla intressi taudin taustaa kaikki yli 50-vuotiaat sen ennakkoimiseksi, kuinka paljon potilaita on odotettavissa. Tällöin olisi olemassa selvä ristiriita minun intressini ja hallintaintressin välillä. Varsinkin jos siis jossain rekisterissä olisi tieto minun tulevasta Alzheimer-taudistani, josta minulla ei olisi mitään tietoa. Ääritapauksessa minulla olisi jo hoitopaikka odottamassa...

Sikiöseulontaan liittyy tämänkaltaisia eettisiä ongelmia, jos se tuottaa lapsen tulevasta elämästä ongelmallista tietoa, jolle ei ole positiivista vaihtoehtoa. Meskuksen mukaan ”ihmisen perimää koskeva tieto ja teknologia muokkaa käsityksiämme äitiydestä, isyydestä, hyvästä elämästä tai vaikkapa hyväksyttävistä tavoista suunnata ihmiselämän kehitystä sen biologisella tasolla”. Meskuksen väitöskirja on ”tutkimus siitä, miten ihmisen perimästä on 1900-luvun kuluessa tullut tieteellinen ja poliittinen asia Suomessa”. Minusta nämä ovat varsin kyseenalaisia väitteitä, joskin foucault’laisessa perspektiivissä itsestäänselvyyksiä, joita ei tarvitse kyseenalaistaa. Meskuksen mukaan, jos saamme lisää tietoa sikiövaurioista, niin tämä ei vain lisää tietoa, vaan se muuttaa myös ”käsityksiämme äitiydestä” ym.

Näin varmaan on, mutta voidaan kysyä, mitkä muut tekijät muokkaavat ”käsityksiämme äitiydestä”. Miten ne liittyvät yksilöiden persoonallisuuksiin, alakulttuureihin, sosiaaliluokkiin ja evoluutiopsykologisiin vakioihin? Olettakaamme, että näkemykseni isyydestä on se, että haluan olla lapselleni mahdollisimman hyvä ja huolehtiva isä ja haluan antaa hänelle mahdollisimman hyvät lähtökohdat elämässä. Näin ovat ihmisistä ajatelleet kautta aikojen (vähintäänkin 50 000 vuoden ajan, mutta uskoakseni paljon kauemmin). Nyt tilanne on sillä tavalla eri, että lääketiede voi kertoa suhteellisen tarkasti, mitä minun lapsellani on odotettavissa. Minulla voi olla geenejä, joita hän tulee todennäköisesti saamaan, hänellä saattaa sikiödiagnostiikan perusteella olla vakava vammaisuus. Haluanko hänen syntyvän? Jos olen itsekäs ja ajattelen vain itseäni, saatan ajatella, etten halua vammaista lasta, tai sitten niin kuin Meskuksen mainitsema äiti, että vammaisen lapsi on ihana asia, viis siitä, mitä se maksaa muille. Uusi teknologia ja tieto ei tässä tapauksessa muuta käsitystäni isyydestä, sen sijaan antaa minulle uusia vaihtoehtoja ja ehkä ongelmia.

Tätä mahdollisuutta ei ole olemassa foucaultatourilaissa ajattelussa. On hauskeampi esittää väitteitä, joita ei voi tarkistaa. Sanokaamme, että vähimmäisvaatimus olisi se, että tutkimuksen vahvoja ennako-oletuksia voisi testata, siis tutkia pitääkö väite paikkansa vai ei. Tätä Meskus ei edes yritä tehdä. Sen sijaan häntä ”riivaa” kysymys siitä, mitä perinnöllisyysajattelulle tapahtui 1900-luvulla. Kyse on siis lääketieteellisen tiedon historiasta ja henkilökohtaisiin tunteisiin perustuvasta esseistiikasta.

Toinen Meskuksen keskeinen lähtökohta on se, että perimä ei olekaan yksinkertaista tosiasia-tietoa. Se on sekä että: sekä biologista että sosiaalista. ”Ihmisen perimä on liiaksi kertomus, liiaksi historiallisesti muuttuva sosiaalinen objekti ollakseen pelkkää biologialla. Yhtäläillä se on liian todellinen ja biologinen ollakseen myöskään puhtaasti diskursiivinen tai sosiaalisesti rakentunut asia.” Mitä tämä oikein tarkoittaa: että perimää voi konstruoida, ainakin siltä osalta, kun siitä ei ole tutkimustietoa? Millä lailla? Mikä osa on ”pelkkää” biologialla ja mikä ei? Mitä ”pelkkää” biologialla tarkoittaisi?

Taustalla on ajatus, että biologialla, perinnöllisyys on jotain, mihin ei voi vaikuttaa, kun taas sosiaaliseen voi. Tämä on väärä, mutta erityisesti sosiologien ja filosofien keskuudessa yleinen käsitys. Biologisten säännönmukaisuuden kautta ihmisten ominaisuuksiin voidaan vaikuttaa usein varsin paljon. Lisäksi voidaan muuttaa olosuhteita tavoilla, jotka vaikuttavat ihmisten toimintaan, myös biologisessa mielessä. Esimerkiksi epillerit vaikuttavat partnerinvalintaan ja ovat sen kautta todennäköisesti muokanneet perimäämme. (Lummaa & Alvergne 2010.)

Meskus myös olettaa, että ”luonnollinen” on aina normatiivista. Jos jokin käyttäytyminen on ”luonnollista”, niin siihen liittyy Meskuksen mukaan ”länsimaisessa ajattelussa määrätelmällisesti normatiivinen oletus siitä, miten pitäisi toimia ja ajatella”. Tässä on kuitenkin kyse aivan eri asioista. On totta, että ihmiset usein kokevat sen, mitä pitävät ”luonnollisena”, myös oikeaksi. Mutta kukaan järkevä tutkija ei edusta tällaista näkemystä. Lääketieteessä on edistytty aika paljon sen estämiseksi, että ihmiset eivät kuolisi ”luonnollisesti”. Ihmislapsia syntyy paljon olosuhteissa, joissa ilman lääketieteen väliintuloa he kuolisivat. Meskus pitää jopa ihmisen halua saada terveitä jälkeläisiä ”historiallisena” ja diskursiivisena ilmiönä. Tässä on järjen käytön ja nykyso-

siologian välinen pohjaton kuilu. Vanhemmuuteen kuuluva universaali piirre on toive terveistä lapsista. Jos joku tätä epäilee, asiaa voisi testata kulttuurien välisillä vertailuilla ja myös etsimällä niitä mekanismeja, joiden kautta vanhemmille ilmaantuu tämä piirre (missä ja milloin se opitaan?). Olisiko yksi murrosvaihe mahdollisesti se, jossa vammaisen lapsen ”valitseminen” on tullut mahdolliseksi? Jolloin kyse on aivan eri asiasta.

Tamminen ja uusi kansakunnan määritelmä

Sakari Tamminen tutkimus on muodollisesti sosiiaalipsykologian väitöskirja. Kyseessä on Tamminen mukaan etnografinen työ, jossa periaatteessa kerätään aineistoa, muodostetaan teoriaa ja saadaan tuloksia. Ei ole ilmeistä, mikä työssä on sosiiaalipsykologiaa, jos mikään. Tällä ei mielestäni ole merkitystä, paitsi siinä mielessä, että oppiaine on ensi kädessä vastuussa arvosanasta. Itse asiassa sitä voi pitää lähinnä tieteesosiologisena työnä. Kritiikkini kohdistuu ennen kaikkea siihen, miten työssä käsitellään empiriaa ja millaisia teoreettisia yleistyksiä siitä tehdään. Perusväitteeni on, että Tamminen tuottaa teoriaa, jolla ei ole juuri mitään tekemistä alkuperäisen tutkimuskohteen ja siitä kerätyn kiinnostavan aineiston kanssa. Tässä on kyse tavasta ajatella, joka poikkeaa täysin normaalista logiikasta tai empirian ja teorian toisiinsa kytkeytymisestä. Aineisto on jonkinlaisessa metaforisessa suhteessa teoriaan, joka sekkin on vain jonkinlainen metafora. Mitä pitemmälle väitöskirjassa päästään, sitä sekavammaksi se muuttuu.

Tutkimuksen lähtökohtana on biodiversiteettiä koskeva kansainvälinen sopimus (CBD), johon Suomi on liittynyt. Kyseessä on periaatteessa tutkimus tämän sopimuksen implementoinnista Suomessa, arkistojen ja ”etnografisen” havainnoinnin kautta. Käytännössä kyse on teoreettisten väitteiden esittämisestä erilaisen aineistojen kautta, mutta pääasiassa irrallaan kerätystä (havainto)aineistosta. Kenttäkuvaukset ovat sinänsä kiintoisia, joskin niitä on valitettavan niukasti (varsinkin kun ottaa huomioon, että havainnointiin on käytetty aika paljon tutkijan resursseja).

Tamminen väittää CBD:n olevan puhtaasti kansallisvaltiollinen asiakirja, jossa annetaan ensimmäistä kertaa kansakunnille suvereeni oikeus omiin geneettisiin resursseihinsa. Tämä väite

perustuu sopimustekstin väärintulkintaan, mutta myös geeniresurssien väärinymmärrykseen. Tamminen mielestä geeniresurssit ovat aivan uusi, ennen tuntematon ilmiö. Näinhän ei tietenkään ole: kyse on samasta asiasta kuin vaikkapa kasvin- tai rodunjalostuksessa, jossa itse tekniikka hallittiin kauan ennen, kuin kukaan tiesi mitään geneeistä. Arvokas siitoseläin on geeniresurssi ja sellaisena myös kansallista ”omaisuutta”. Kyse on siis tyypillisestä foucault-latourilaisen lähestymistavan ongelmasta: koska diskurssin ajattelua luovan ilmiön, niin ennen diskursssia ei ilmiötä ole ollut olemassa.

Biodiversiteetisopimuksessa ei missään puhuta kansakunnista tai ”*nationhoodista*” (jolla tarkoitetaan ”kansakuntaisuutta”, kansakuntana olemista tai kansakunnaksi tulemistä, mutta jonka perussynonyymi on yksinkertaisesti *nationality*). Siinä puhutaan valtioista ja allekirjoittajaosapuolista (jotka voivat olla muitakin kuin valtioita). Siinä mainitaan kansallisuus puhuttaessa kansallisesta lainsäädännöstä tai kansallisista hallituksista, mutta sanoja *nation* tai ”*nationhood*” ei sopimuksessa ole. Suuri osa allekirjoittajavaltioista on muita kuin kansallisvaltioita: Intia, Indonesia, Malesia, Brasilia jne. Yhdysvallat ei ole allekirjoittanut sopimusta. Tämäkin viittaa siihen, että sopimuksen ongelmana on pikemmin, että se luovuttaa pois valtiollista suvereniteettiä kuin että se vahvistaisi sitä.

Tamminen siteeraa CBD:n 15. artiklaa ymmärtääkseni virheellisesti. Artiklassa taataan, se, että valtioilla on suvereeni oikeus omiin luonnonvaroihinsa ja että geneettisiä resursseja valvovat ja säätelevät kansalliset hallitukset lainsäädännön kautta, mutta edellytetään, että nämä resurssit tulevat myös muiden käyttöön säädellysti.

Tamminen tulkinta on se, että CBD on antanut kansallisvaltioille suvereniteetin niiden geeniresursseihin ja samalla geeniresursseista on tullut erillisiä ja autonomisia (kansallisia) tietohyödykkeitä. Artikla 15 kuitenkin ”tunnustaa (*recognize*)” sen, että geneettiset resurssit ovat edelleen valtioiden päätösvallan alaisia eivätkä siirry millekään kansainväliselle elimelle (artikla alkaa: ”Tunnustaan valtioiden suvereniteetin suhteessa geeniresursseihin”, minkä Tamminen on jättänyt pois sitaatistaan).

Siis mikään ei muutu ja toiseksi idea siitä, että sopimuksen myötä geneettistä resursseista tuli kansallisia erillisiä ja autonomisia tietohyödykkeitä on outo: geneettiset resurssit eivät syntyneet

tuolloin eivätkä muuttuneet mitenkään. Erityisesti väite siitä, että geeniresurssit tulivat kansallisen lainsäädännön kohteiksi, on virheellinen, koska ne ovat taatusti olleet sitä jo aikaisemmin, joskin muun nimisinä (esimerkiksi suojattuina lehmärotuina).

Tamminen toteaa itse suvereniteettitulkintansa vääräksi, kun hän väittää, että CBD:n määrittämä geneettinen suvereniteetti on estänyt kansainväliset geenisiirrot. Sopimus estää tällä hetkellä kansainväliset geenisiirrot, koska sen edellyttämiä kansainvälisesti sitovia päätöksiä ei ole olemassa. Tämä tarkoittaa, että valtioiden suvereniteettia geenimateriaalin käytössä on rajoitettu CBD-sopimuksella. Kansallinen suvereniteetti merkitsisi juuri päinvastaista: kansainvälisen kaupan rajoittamatonta mahdollisuutta.

Mielenkiintoinen esimerkki siitä, että Tamminen olisi kannattanut selvittää hieman enemmän geeniresurssien historiaa, on Henrietta Lacksin tapaus (Skloor 2010). Kyse on naisesta, joka kuoli vuonna 1951 kohtusyöpään ja jonka syöpäsoluja on sen jälkeen viljelty uskomattomia määriä, jopa niin, että ne jossain vaiheessa olivat ”saastuttaneet” suurimman osan soluviljelmistä. Tässä yhteydessä käy ilmi, että Yhdysvalloissa on ollut olemassa ”American Type Culture Collection” eli ATCC jo vuodesta 1925 tarkoituksena säilyttää alkuperäisessä muodossa erilaisia bakteereja, viruksia ym. Lacksin HeLa-syöpäsolut olivat ensimmäisiä säilytettyjä soluviljelmistä. Geeniresurssit eivät siis ole mikään uutuus edes solutasolla.

Tammisen mukaan sopimuksen kautta ”kansoilte” tulee oikeus ”ei-inhimillisiin geneettisiin resursseihin” ja näistä geeniresursseista tulee näin osa ”*nationhoodia*”. On vaikea nähdä, miten oikeudesta resursseihin seuraisi se, että ei-inhimilliset geeniresurssit muuttuisivat kansallisiksi ominaisuuksiksi. Omaisuus ja ominaisuus eivät (onneksi) ole synonyymejä. Kansallisvaltion rajojen sisällä on yhtä ja toista, joita emme suurin surminkaan haluaisi pitää kansallisina ominaisuuksina. Ovatko ydinvoimat osa ”*nationhoodia*”?

Sopimuksen päätavoite on biodiversiteetin suojeleminen *valtioiden* toimenpiteiden kautta. Tämä edellyttää, että niiden omilla alueilla olevat biologiset resurssit ovat enemmän tai vähemmän niiden (valtioiden) omistuksessa tai säädeltävissä. Tamminen väittää, että ”geneettiset resurssit” on erittäin epämääräisesti määritelty, kun niiden sanotaan olevan joko nykyisiä tai potentiaalisia resursseja. Kyse ei ole kuitenkaan sen kummem-

masta asiasta kuin vaikkapa valtioiden mannerjalustasta. Valtiot kiinnostuivat merenalaisista ”alueistaan”, kun kävi ilmi, että niillä oli arvoa. Tämä on vaatinut uutta lainsäädäntöä, joka antaa valtioille oikeuden mannerjalustoihinsa. Tässä tapauksessa on varauduttu siihen, että jostakin geeniaineksestä voi tulla resurssi. On selvää, että vaikkapa jonkin tuotantoeläimen tai -kasvin geenit ovat jo nykyään arvokas resurssi.

Tamminen sotkee jatkuvasti keskenään valtion, kansallisvaltion ja ”kansakuntaisuuden” pyrkiessään siihen johtopäätökseen, että valtioiden alueilla olevat biologiset resurssit sulautuvat osaksi ”kansakuntaisuutta”. Todellisuudessa kyse on valtioista ja niiden suvereniteetista oman alueensa resursseihin, mikä pitää sovittaa yhteen sen kanssa, että valtioiden pitää myös suojella oman alueensa (geneettistä) monimuotoisuutta. Sopimuksessa valtiot hyväksyivät potentiaalisesti tiukatkin rajoitukset omaan suvereniteettiinsa, minä Tamminen jättää kokonaan huomiotta.

Tammisen tutkimus mystifioi ja sekoittaa geneettisen tutkimuksen sisältöä ja tuloksia tehden siitä jotain sellaista, mitä se ei missään nimessä ole. Tamminen ei tutkimuksessaan keskustele ihmisväestöjen mahdollisesta geneettisestä koostumuksesta. Tutkimustiedot Euroopan eri kansojen geneettisistä eroista ja näistä laadituista geenikartoista ovat hänelle ilmeisesti tuntemattomia, vaikka ne olisivat hänen tutkimuksensa kannalta erittäin olennaisia (todellisina kansallisina geeniresursseina). Tamminen mainitsee lyhyesti (s. 85), mutta ottamatta niitä vakavasti, kansakuntien geneettisten erojen tutkimuksen: ”(Ihmisen) figuuri on renaturalisoitu luonnollisten väestöerojen sosiobiologisissa tarkasteluissa” Empiiriset geeniatlakset ovat hänelle ”sosiobiologisia selityksiä”.

Tässä ei lainkaan oteta huomioon, että väestöryhmien välillä todella on selviä geneettisiä eroja eli ne ovat jossain määrin eri väestöjä, eikä sitä, että karjanhoito on historiallisesti varhaisempaa kuin suomalaisten asettuminen maan nykyisten rajojen sisäpuolelle. Myös on hyvin tiedossa, mikä on Suomenkarjan tai Alexander-omenalajikkeen geneettinen alkuperä ja historia, ts. mistä ja milloin se on muodostunut, vaikka Tammisen mielestä kyse on mytologisesta hämärästä: ”Alexanderin genealogialla on sama ongelma kuin kansakuntien alkuperää koskevilla kertomuksilla: ne katoavat myyttien hämärään”. Näinhän ei ole. Euroopan väestöjen (geneettiset) alkuperät tun-

netaan jo hyvinkin tarkkaan. Sama koskee vielä varmemmin omenalajikkeita. Myytti on vain (yhteiskunta)utkijan tietämättömyyttä.

Olen edellä tiivistänyt Tammisen usein hyvinkin hämävät lauseet luettavaksi suomen kieleksi. Seuraavassa kuitenkin lukijalle esimerkki siitä, millaista alkuteksti parhaimmillaan (pahimmillaan) on: ”In short, by its inclusion in the list Alexander is a *proposition* – a proposition of a national nonhuman form of life. It is *thoroughly a textually relational effect all the way down, one that has its particular effects for its novel corporeal coming-into-beingness*” (korostus JPR). Parempaa esimerkkiä edellä mainitusta bullshit-ilmioistä en voisi itse keksiä.

Esimerkkinä tahattoman koomisesta (mutta virheellisestä) metaforisesta/teoreettisesta rinnastuksesta Tamminen on edellä ottanut esille kansakunnan liittämisen maaperään mm. juurtumismetaforan kautta ja keksii, että samasta prosessista on kyse omenien suhteen: ”Pelkkä biologinen juurtuminen ei yhdistä elämänmuotoa johonkin toiseen elämänmuotoon, puuta sen kansallisuuteen tai Alexanderia suomalaisuuteen. Se saattaa olla väärin sijoitettu, väärin oksastettu tai väärin juurrutettu, jolloin jokin toinen puu saattaisi esittäytyä väärin Alexanderina. Kaikki nämä epävarmuudet hävittävät yhteyden oletetun luonnollisen juurtumisen ja kansallisen alueen välillä.” Tässä on vain se ongelma, että toisin kuin ihmisten kohdalla, on varsin helppo todeta, onko puu oikea vai väärä Alexander.

Väitöskirjan keskeinen lähtökohta on samalla sen (ainoa) tutkimustulos: kansakunnat muodostuvat sekä ihmisistä että muusta elävästä aineksestä yhdessä. Tämä on melko tyypillistä juuri postmodernille tutkimusotteelle ylipäänsäkin. Tutkimus ei etsi vastausta kysymyksiin, vaan sille riittää jokin konstruoitu väittämä, jonka ympärille sitten kaikki aineisto kasataan ikään kuin väitettä tukemaan.

Kirjan lopussa esitetään tämä tulos/ lähtökohata uudelleen hyvin vahvassa muodossa: ”Kansakunta on elämän kokonaisuus, joka käsittää molemmat (inhimillisen ja ei-inhimillisen elämän)”. Toisin sanoen kaikki elollinen, joka meillä on Suomessa ympärillämme, bakteerit, virukset ym., kuuluvat Suomen kansaan. Minusta tämä on empiirisesti tyhjä väite. Tai sanokaamme, että siinä ei ole mitään teoreettisesti tai käytännöllisesti järkevää tulkintaa. Sen voisi muotoilla näin: Suomen kansakuntaan kuuluu kaikki elävä

ja eloton, mitä Suomen alueella on. Se on kyllä uusi kansakunnan määritelmä, mutta tuskin sellainen, joka aivan heti pääsisi Nykysuomen sanakirjaan (jossa puhutaan valtiollisesta itsenäisyydestä ja väestöstä).

Kysymys on siitä, onko tämä empiirinen väittämä (inhimilliset ja ei-inhimilliset ominaisuudet ovat yksi ja sama kokonaisuus) vai uusi kansakunnan määritelmä. Olen yrittänyt vakavasti miettiä, miten Tammisen väite ei-inhimillisen ja inhimillisen elämän yhdistymisestä yhdeksi kansakunnaksi olisi muotoiltavissa tieteellisesti relevantilla ja kiinnostavalla tavalla. Sillä voi tarkoittaa ajatusta, että suomenkarja on osa suomalaisuutta niin kuin sauna tai mämmi. Mutta tämä ei ole kovin kiintoisa tai uusi ajatus. Eikä kukaan väitä tämän perusteella, että mämmi olisi oikeasti osa Suomen kansaa. Tamminen voisi myös tarkoittaa, että kansaa ei voi ymmärtää ilman erilaisia ei-ihmiselämän muotoja. Tämä on jo kiinnostavampi kysymys, mutta tässäkin ei-ihmisgeenit tuskin ovat se asia, joka tekee kansakunnasta merkityksellisen, varsinkin kun Tammista ei lainkaan kiinnosta ajatus, että edes ihmisryhmiä voisi erotella (niiden omien) geenien avulla. Mutta ennen kaikkea: tämä ajatus ei-ihmiselämän ja ihmiselämän ykseydestä kansakunnassa on jotain sellaista, mitä pitäisi kyetä osoittamaan merkitykselliseksi, vaikuttavaksi asiaksi, jolla on todellisia yhteiskunnallisia seurauksia. Sitä Tamminen ei tee.

Tammisen työ on siis monella tasolla kyseenalainen. Sen lähtökohtana oleva biodiversiteettisopimus on väärin tulkittu, ja sille on annettu merkityksiä, joita sopimuksessa ei ole. Tamminen tulkitsee jatkuvasti virheellisesti omaa aineistoaan ja sen merkitystä. Tamminen ei esitä varsinaista tutkimuskysymystä, vaan lähtee väittämästä, jonka hän toistaa eri muodoissa päätyen lopulta samaan väittämään. Hän ei kuitenkaan esitä mitään varsinaisesti tieteellisesti järkevää syytä sille, miksi inhimilliset ja ei-inhimilliset resurssit pitäisi laskea yhteen yhdeksi kansakunnaksi. Hän ei analysoi aineistoa ”testatakseen” teoriaa, vaan käyttää sitä teorian illustroimiseksi. Hän ei ymmärrä käytettyjen tekniikoiden merkitystä tai ylitulkitsee niitä. Hän luulee, että geeniresurssit ovat ”uusia” luonnonesineitä, kun ne luonnonesineinä ovat aina olleet olemassa.

Tamminen kirjoittaa sekavasti ja monimutkaisesti periaatteensa suhteellisen yksinkertaisista asioista ja mystifioi biologisen tutkimuksen tuloksia

TIIVISTELMÄ

J. P. Roos: Yhteiskuntatieteiden kurjuus: esimerkkinä kaksi laudaturväitöskirjaa

Kielellinen käänne on nykyään jo historiallinen ilmiö. Tämän kirjoittaja on uransa aikana päässyt seuraamaan sen riemuvoittoa ja nykyistä alamäkeä. Kielellisen käänteen jälkiseurauksena kuitenkin sosiaalinen konstruktioismi ja kuvitelma teoreettisten diskurssien erityisestä merkityksestä ovat edelleen voimissaan, varsinkin yhteiskuntatieteissä.

Tässä kirjoituksessa haluan havainnollistaa kahden tuoreen opinnäytteen (Mianna Meskus ja Sakari Tamminen) avulla niitä ikäviä seurauksia, joita kielellisellä käänteellä ja postmodernismilla on suomalaisessa yhteiskuntatutkimuksessa. Kyse on opinnäyteistä, jotka ovat molemmat saaneet erittäin harvinaisen korkeimman mahdollisen arvosanan, laudaturin. Tällaisten opinnäytteiden kautta lahjakkaita suomalaisia opiskelijoita kannustetaan edelleen tekemään tutkimusta, jolla ei ole juurikaan käytännön merkitystä, joka ei aseta tutkimuskysymyksiä ja jossa lopputulos on tiedossa ennen kuin ensimmäistään empiiristä analyysiä on tehty. Meskusen tutkimus on tiukan foucault'lainen ja sen pääasiallisena johtopäätöksensä on, että tieto on pahasta, ellei se ole ehdottoman varmaa, mitä yhteiskunnallinen tieto ei voi koskaan olla. Tiedolla ajatellaan olevan aina hallintafunktio, sitä kerätään ja jaetaan vain ihmisten hallitsemiseksi. Itse asiassa parempi olisi, ettemme tietäisi mistään mitään, tämä on kärjistetty väitöskirjan perusviesti. ”Perimän lääketieteellisestä hallinnasta on tullut elämän lääketieteellis-tekнологista hallintaa” on kirjan ydintulos. Ja tämä kehitys on selvästi pahasta, tai ainakin kovin ongelmallista.

Tammisen tutkimus taas edustaa ns. Science-Technology-Studiesin (STS) äärimuotoa. Tutkimuskohteenä on sinänsä mielenkiintoinen ongelma biodiversiteetin suojelemisesta, esimerkkinä eräät suomalaiset kasvit ja eläimet ja niitä koskeva tutkimus. Valitettavasti tutkimuksen perustulos on asetettu jo alussa eli väittä-

mä siitä, että kansakuntaan kuuluu kaikki se geneettinen materiaali, joka Suomesta löytyy. Tammisen mukaan sopimuksen kautta ”kansoille” tulee oikeus ”ei-inhimillisiin geneettisiin resursseihin” ja näistä geeniresursseista tulee näin osa ”nationhoodia”. On vaikea nähdä, miten oikeudesta resursseihin seuraisi se, että ei-inhimilliset geeniresurssit muuttuisivat kansalliseksi ominaisuuksiksi. Kansakunta saa vain uuden merkityksen, jolla tuskin on käytännön arvoa.

Ristiriita tutkimusten tieteellisen arvioinnin (laudatur) ja niiden tuloksellisuuden välillä on äärimmäisen suuri. Tammisen työn arviointiin liittyy lisäksi kiinnostava kysymys ns. ”keskinäisen kehumisen kerhoista”. Kuuluminen pieneen tutkijayhteisöön jolla on täysin omat arviointiperusteet (kuten juuri STS tai queer-tutkimus) on kaksiteräinen miekka: yhteisön ulkopuoliset eivät (aiheellisesti) näe tutkimuksessa yleensä mitään arvoa, kun taas sisäpiiriläiset näkevät asian täysin toisin. Tammisen työssä tämä ilmiö on päässyt vaikuttamaan arvosanaan. Molemmat esitarkastajat ja vastaajittaja kuuluvat kiistatta STS-suuntauksen irrationaaliseen siipeen. Toisaalta, mitä äärimmäisempi ja omalaatuinen tutkimus on, sitä vaikeampi on ulkopuolisten puuttua siihen. Toisin sanoen, tieteen laatukontrolli ei toimi.

Meskusen ja Tammisen kirjoja lukiessani jokaiselle sivulle tuli erilaisia punaisia merkkejä väitteistä jotka olivat joko mahdottomia tai tieteellisesti kestäättömiä, puhdasta ”uskomusyhteiskuntatiedettä”. Ne ovat siinä mielessä tulevaisuudessa aivan loistavia tiedon- arkeologisia jäänteitä ajasta, jolloin yhteiskuntatieteilijät voivat kirjoittaa melkein mitä tahansa ilman realiteettikontrollia. Mutta on kovin surullista että kummassakin tapauksessa tutkijat ovat keränneet aineiston, jolle sinänsä olisi voinut esittää hyviä kysymyksiä ja saada kiinnostavia vastauksia. Näin ei ole vain päässyt tapahtumaan.

KIRJALLISUUS

Convention on Biodiversity www.cbf.int

Frankfurt, Harry G.: On Bullshit. Princeton: Princeton University Press, 2005

Fuller, Steve: [en.wikipedia.org/wiki/Steve Fuller](http://en.wikipedia.org/wiki/Steve_Fuller) (sociologist)

Latour, Bruno: Sur le culte moderne des dieux faïtes. Pariisi: Les empecheurs de penser en rond/ La Découverte, 2009

Lummaa, Virpi & Alvergne, Alexandra: Does the contraceptive pill alter male choice in evolution? Trends in ecology and evolution. 2010 (painossa)

Michael, Mike: Constructing Identities: The Social, the Nonhuman and Change. Lontoo: Sage, 1996

Meskus, Mianna: Elämän tiede. Tutkimus lääketieteellisestä teknologiasta, vanhemmuudesta ja perimän hallinnasta. Vastapaino, 2009

Harris, Judith Rich: No Two alike. New York, Lontoo: W.W.Norton, 2006

Skloor, Rebecca: The immortal life of Henrietta Lacks. New York: Random House, 2010

Tamminen, Sakari: Calculating life. Nation, nature and the nativisation of nonhuman genetics. Social psychological studies, University of Helsinki 2010

Ylikangas, Heikki: Akateeminen ja harrastelijatutkimus historiassa Suomalainen tiedeakatemia Vuosikirja 2009. 2010.